

EMIL POPLAWSKI

INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

emil.poplawski@ijp.pan.pl

ROK ROLNICZO-GOSPODARSKI W ŚWIELE PRZYSŁÓW W GWARACH POLSKICH (OD ŚW. ELIASZA – 20 LIPCA, DO ŚW. TOMASZA – 21 GRUDNIA)

Słowa kluczowe: przysłowie kalendarzowe, gwary polskie, kalendarz liturgiczny, święto liturgiczne, kultura ludowa

Keywords: proverb related to the calendar, Polish local dialects, liturgical calendar, liturgical festival, folk culture

Przysłowia – poza innymi swoimi walorami – pozwalają na wgląd w kulturę materialną i duchową uobecniającą się w danym czasie i na określonym terenie. Przechowują bowiem wiedzę i przekonania ludzi wynikające zwykle z obserwacji otoczenia czy praktyki życiowej. Ta wiedza i przekonania, wyrażane w lapidarny sposób i w formie łatwej do zapamiętania, ujawniają się i utrwalają w codziennej komunikacji językowej. Uwzględnienie takiej perspektywy badawczej w postrzeganiu przysłów sytuuje podejmowane rozważania na gruncie lingwistyki kulturowej¹.

W zasobie polskich paremii, notowanych w języku literackim i w gwarach, sporą grupę stanowią przysłowia kalendarzowe. Zalicza się je do tzw. przysłów niewłaściwych, czyli takich, które nie mają wszystkich cech przypisywanych paremii². Charakteryzując się dydaktyzmem, małą zmiennością³ i powszechnością, nie posiadają – obok dosłownego – znaczenia alegorycznego (ważniejszego w przypadku przysłów właściwych) oraz – przez fakt, że nie przekazują abstrak-

---

¹ Te uwagi można odnieść również do frazeologizmów.

² Ustalenia te przejmuję z NKPP (I: VIII–IX).

³ W niniejszym referacie pole obserwacji ograniczyłem do jednostek notowanych w dialektach polskich. Na gruncie gwar przysłowia (jak też frazeologizmy) wykazują dość dużą wariantowość. Dzieje się tak z powodu specyfiki analizowanego materiału. Gwara to nieskodyfikowana, ustna odmiana języka. W związku z tym jest bardziej podatna na modyfikacje i zniekształcenia.

cyjnych treści – nie odwołują się do prostych obrazów, które miałyby je dobitnie wyrazić (cecha obrazowości).

Przysłowia kalendarzowe (zarówno te notowane w języku literackim, jak i w gwarach) wpisują się w grupy tematyczne dotyczące różnych aspektów rzeczywistości, np.: pogody; życia przyrody; pracy na roli, w gospodarstwie; życia (ludzi, zwierząt, roślin) zgodnego z cyklem przyrody (i przyjętymi obyczajami) czy sytuacji bytowej człowieka⁴. Paremie odnoszące się do prowadzenia gospodarstwa wiejskiego⁵ można ułożyć właśnie zgodnie z kalendarzem. Wówczas rysuje się przed nami rok rolniczo-gospodarski.

W niniejszym referacie skupię się na drugiej części roku, obejmującej czas od drugiej połowy lipca do drugiej połowy grudnia i uwzględnię przysłowia notowane – poza gwarami – też w języku literackim. Pierwsza część tych analiz została opublikowana w tomie pokonferencyjnym *Język w regionie, region w języku 2* (Popławski 2017). Obejmowała ona czas od drugiej połowy lutego (od wspomnienia św. Macieja Apostoła – 24 lutego⁶) do końca czerwca (do wspomnienia św. Pawła Apostoła – 29 czerwca)⁷.

Lipiec

Kilka przysłów wiąże się z trzema dniami świątecznymi w lipcu. Pierwszym z nich jest liturgiczne wspomnienie św. Eliasza, obchodzone 20 dnia tego miesiąca. Do wskazanego święta odnoszą się dwie paremie dotyczące uprawy ziemi: *Ilij! nie psuj roli*⁸ oraz *Na święty Eliasz do południa przeoruj, po południu w za-*

⁴ W swojej pracy dotyczącej frazemów z biblijnymi nazwami osobowymi w gwarach polskich, w której opisałem przeszło 250 przysłów (wśród prawie 500 jednostek), ujawniło się ponad 20 grup tematycznych paremii (Popławski 2014).

⁵ W mojej pracy (Popławski 2014) są to przysłowia zakwalifikowane do czterech grup tematycznych dotyczących: pracy na roli, w gospodarstwie; pracy na roli, w gospodarstwie i pogody; pracy na roli i życia przyrody oraz pracy na roli, w gospodarstwie i życia zgodnego z cyklem przyrody.

⁶ Obecnie wspomnienie św. Macieja Apostoła obchodzone jest 14 maja. Do czasu reformy kalendarza liturgicznego, dokonanej w 1969 r., wypadało ono 24 lutego (do dziś termin ten utrzymali luteranie i starokatolicy). W przysłowia notowanych zarówno w języku literackim, jak i w gwarach, odnoszących się do tego świętego, utrwaliła się wcześniejsza data jego wspomnienia w liturgii.

⁷ Dokumentacja źródłowa i geograficzna przysłów prezentowanych w obu częściach opisu roku rolniczo-gospodarskiego znajduje się w przywoływanej już mojej pracy dotyczącej frazemów z biblijnymi nazwami osobowymi w gwarach polskich (Popławski 2014).

⁸ Przysłowie to ma proveniencję wschodniosłowiańską. Do gwar polskich trafiło w wyniku kontaktów grup etnicznych. Zachowała się w nim oryginalna postać imienia (ros. *Илья*; scs. *Ilija, Illja, Elija, Olija*; stukr. *Илья, Илья, Илія*).

gon orz. Pierwszą z nich Oskar Kolberg tak objaśnia: „Od dnia [...] św. Eliasza [...] nie czas już przeorywać, tj. drugi raz orać pod żyto, ale trzeba już w zagon orać, tj. trzeci raz” (Maz V: 54). NKPP wiąże ją z pogodą, tłumacząc: „Tzn. nie daj deszczu, bo już czas kończyć orkę pod nowy zasiew” (NKPP I: 554). Do tych samych prac polowych, przygotowujących glebę do siewu roślin ozimych, odnosi się druga jednostka.

Kolejnym dniem w omawianym miesiącu, z którym wiąże się interesujące nas tu proverbialia, jest liturgiczne wspomnienie św. Jakuba Większego (Starszego) Apostoła, które wypada 25 lipca. Dwa przysłowia wskazują na czas żniw: *Na świętego Jakuba bywa już z żytem próba* oraz *Na/przyjdzie święty Jakub, stanie (w stodole żyta) sto kup*⁹. Jedno natomiast odnosi się do pogody: *Na Jakuba deszcz, złych żniw wieszcz.*

Ostatnim lipcowym świętem, z którym wiąże się rolnicza paremia, jest liturgiczne wspomnienie św. Tymona, ucznia apostołów, obchodzone 28 dnia tego miesiąca. Zawiera ona wskazówkę, że należy już przygotowywać glebę do siewu jęczmienia: *Pamiętając na Tymona, sprawuj rolę pod jęczmiona*¹⁰. Roślinę tę sieje się w pierwszej kolejności jako zboże ozime, w pierwszej połowie września.

Sierpień

W sierpniu kilka prowerbiów odnosi się do liturgicznego wspomnienia św. Bartłomieja Apostoła, które wypada 24 dnia tego miesiąca. Jedno z nich wyraźnie wskazuje na zakończenie żniw: *(Na [święty]) Bartłomiej (owsy/wszystko/żyto) (z pola) ciapie/potłumi/potumiej/tłumiej/utłumi*. Józef Gluziński opatruje to przysłowie następującym komentarzem: *W tej porze żdźbła i kłosy kolankują się, łamią i zginają ku ziemi, a przeto szkoda plonu, który opieszała ręka dotąd nie zbiera* (Gluz 570). Przed odwołaniem koszenia zboża do wspomnienia św. Bartłomieja przestrzega jeszcze inna paremia: *Na świętego Bartłomieja czajka uciecze i chłop już zboża w polu nie usiecze*.

Święto św. Bartłomieja stanowiło także czasowy punkt orientacyjny w zasiewach oziminy. Wskazówkę tę zawierają proverbialia: *Jak Bartłomiej nie zasieje, nie pokropi Idzi* [1 września], *to się zboża, głównie żyta/ to się żyta mało w polu widzi*

⁹ Wyraz *kupa* (oraz derywaty *kupeczka*, *kupka*) ma w gwarach m.in. znaczenie ‘pewna liczba snopów zboża ustawionych w określony sposób’. Jest to też jedno ze znaczeń leksemu *kopa* zarówno w języku literackim, jak i w polszczyźnie dialektalnej. Stosownych poświadczeń gwarowych dostarcza kartoteka SGP (KSGP).

¹⁰ W artykule hasłowym *Jęczmień* w SW wśród form M. Im znajduje się m.in. zapis *jęczmiona*, opatrzonej uwagą: *o jęczmieniu na polu* (SW II: 176).

oraz *Na Bartłomieja deszcz, siedlaczku*¹¹ *siej, kiej chcesz*. Drugą jednostkę notowano w Cieszyńskim. Ze względu na dwa znaczenia na tym terenie gwarowego przyimka *kiej*: 1. ‘kiedy’; 2. ‘gdy, jeśli’ (SCiesz 146) – możliwe jest dwojakie rozumienie tego przysłowia. Koniec sierpnia to bardzo wczesny termin siewu zbóż ozimych, toteż rolnik ma jeszcze pewien czasowy zapas i nie powinna go martwić niesprzyjająca aura.

O możliwości podejmowania zasiewów pól przypominają też dwie inne paremie: *Na świętego Bartłomieja otwiera się siew i knieja* oraz *Na święty Bartłomiej śmiało żyto siej!*

Okazuje się, że święto św. Bartłomieja wiąże się nie tylko z gromadzeniem uzyskanych plonów ziemi, lecz także ze zbiorem innych dóbr natury. Informuje o tym proverbium: *Bartoszu*¹² *każe jaja składać w kosz*. W źródle, w którym je odnotowano, czytamy jeszcze: *Pod koniec sierpnia chowają jaja na zimę* (SGK I: 21). Postępowanie takie budzi jednak wątpliwości, czy możliwe jest tak długie przechowywanie jaj.

Wrzesień

Z kolei z wrześniem wiąże się spora grupa przysłów odnoszących się do dwóch dni świątecznych. Pierwszy z nich to wspomnienie św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty obchodzone 21 dnia tego miesiąca. Upływające lato w naturalny sposób warunkuje finalizację części prac w gospodarstwie. Jedna z paremii wskazuje na ostatnie w sezonie miodobranie: *Święty Mateusz dodaje chłodu i raz ostatni podbiera miodu*. Inna ostrzega przed kończącym się czasem siewu żyta ozimego: *Święty Mateusz – siałbym żyto – nie rychło już!*

Najliczniejsza grupa jednostek skupia się wokół wspomnienia św. Michała Archanioła, które wypada 29 września. Koniec tego miesiąca to czas, w którym zboże i siano powinny już znajdować się w stodołach. W związku z tym mamy przysłowia: *Bierz, Michale, co Pan Bóg daje*; *Kiepski/lichy ten gospodarz, co/który na święty Michał (dopiero) kopy z pola spychał*; *Michałkowe sianko/siano, marcinkowe żytko – kata/licha warte wszystko*; *Napominał Michał, chłopie, z pola spychaj*¹³; *(Na) święty Michał (kopy [do stodół]) (z pola) (wszystko) pospychał/spychał*. Uprzątnięte po ostatnim pokosie łąki służyły za pastwiska. Nierzadko usuwano z nich płoty czy znaki graniczne dzielące ziemie poszczególnych gospo-

¹¹ *Siedlok* ‘bogaty rolnik’ (SCiesz 282, derywatu *siedloczek* w tym słowniku brak). W źródle, z którego pochodzi to przysłowie, mamy zapis: *siedloczku*.

¹² Jest to wariant imienia *Bartłomiej*, który się usamodzielniał (por. Grzenia 2008: 68–69).

¹³ Jednostkę tę w zapisie: *Napominał Michał, chłopie, z pola spychaj*, zawdzięczam anonimowemu Recenzentowi, za co składam w tym miejscu podziękowanie.

darzy i na gruntach tych, czasowo traktowanych jako wspólne, wypasano zwierzęta hodowlane. Zwyczaj te utrwały się w kilku paremiach: *Po świętym Michale granic nie ma wcale*; *Po świętym Michale już nikt o łąki nie staje*; *Po (świętym) Michale już wszędzie pasali// możesz paść/ można paść/ pasie się/ wolno paść (panu) (i) (już) na/po/w (całym) kale/kawale/potrawie/powale/skale/wale*; *Święty Michał granice/płoty/wiechy porozpychał/pospychał*. Jan P. Dekowski (1959: 159–160) podaje, że jeszcze na początku XX w., w centralnej Polsce, nad Pilicą, po zebraniu siana z drugiego pokosu, teren pastwisk powiększano o uprzątnięte łąki. Na obszarach tych mogli wypasać swoje zwierzęta wszyscy mieszkańcy wsi do nastania pory zimowej. Zdarzało się, że nie każdy gospodarz zdążył zwieźć siano do dnia liturgicznego wspomnienia św. Michała. W takich sytuacjach nie czekano na uprzątnięcie pola, tylko realizowano zwyczajowe prawo: *Po świętym Michale to ci w potraw walę*. Etnograficzny opis Dekowskiego (1959: 160) nie pozostawia w tym względzie wątpliwości. W związku z pełną swobodą w zakresie miejsca wypasu powstało nawet żartobliwe przysłowie: *Po Michale może paść i na powale, po Jadwiżce i na wieszce*¹⁴. Jego drugi człon odnosi się do wspomnienia św. Jadwigi Śląskiej, obchodzonego 15, a obecnie 16 października.

U schyłku września powinien też dobiegać końca siew oziminy. Jedną z paremii zawiera arbitralne stwierdzenie: *Przed Michałem mają być siewy w kraju całym*. Być może zatem inne przysłowie: *Po świętym Michale siej żyto choćby i na skale* – w świetle tej konstatacji – ma charakter ironiczny. Znamiona drwiny związanej z późnym siewem żyta ozimego nosi także przywołana już paremia: *Michałkowe sianko/siano, marcinkowe żytko – kata/licha warte wszystko*. W swojej drugiej części odnosi się ona do jeszcze późniejszego terminu – liturgicznego wspomnienia św. Marcina z Tours, biskupa, które przypada 11 listopada.

Lud wierzył, że odgłos gromu w święto św. Michała Archaniola zwiastuje obfite plony w kolejnym roku. Przekonanie to utrwaliło się w przysłowiu: *Grzmot w dzień świętego Michała – żyźność przyszła, Bogu chwała*. Być może więc w związku z nim pozostaje paremia: *Jak grzmot po świętym Michale, to siej żyto na skale*.

W czasie, w którym wypada wspomnienie św. Michała Archaniola, skupiają się istotne etapy prac w gospodarstwie. Z tych względów zbiór proverbiów odnoszących się do wskazanego dnia wyraźnie przewyższa liczebnością grupy jednostek związane z innymi świętami. Nie bez znaczenia jest też żywy od wieków kult św. Michała¹⁵.

¹⁴ Komponenty humorystyczne pojawiły się już we wcześniej przywoływanej wariantywnej paremii: *Po (świętym) Michale już wszędzie pasali// możesz paść/ można paść/ pasie się/ wolno paść (panu) (i) (już) na/po/w (całym) kale/kawale/potrawie/powale/skale/wale*.

¹⁵ Na możliwość wyprowadzenia wniosków wynikających ze zróżnicowanej liczby przysłów kalendarzowych odnoszących się do poszczególnych dni zwracał uwagę anonimowy Recenzent.

Październik

Z nastaniem jesieni kończą się prace polowe. Do tego faktu nawiązują dwa przysłowia odnoszące do liturgicznego wspomnienia św. Łukasza Ewangelisty, które wypada 18 października. Szczególnym ze względu na formę jest zdialogizowana jednostka: *(Na) (święty) Łuka*¹⁶/*Łukasz, czego (jeszcze) (po polu/ w dole) szuka/ szukasz?* ([– *(Ano/Oto) rzepy!*] – *A boś/Alboś (to) jej (dziadu) (w dole/sklepie) ślepy?*/ *Czyś i w domu ślepy?*)/ (*– Rachuję zagony, który nie zasiany*). Czasem ogranicza się ona jedynie do pytania retorycznego. Uwag objaśniających wymagają padające odpowiedzi. Ze względu na wieloznaczność leksemu *rzepa* w gwarach polskich warianty tego przysłowia różnią się znaczeniowo na poszczególnych obszarach dialektalnych. W wersji notowanej na Śląsku chodzi zapewne o buraka. W południowej części dialektu małopolskiego – o ziemniaka. Natomiast na pozostałych obszarach – po prostu o rzepę¹⁷. Dodajmy, że zbiór każdej z tych roślin uprawnych przypada mniej więcej około liturgicznego wspomnienia św. Łukasza. Natomiast w ramach wariantywnego komponentu *dół/sklep* występują synonimy. Oba leksemy w części gwar nazywają piwnicę pod domem lub poza domem¹⁸. Z kolei odpowiedź: *Rachuję zagony, który nie zasiany* jest być może efektem kontaminacji z notowanym w wielu wersjach w polszczyźnie dialektalnej przysłowiem *Pojechał Marek// święty Marek idzie/poszedł/wyszedł na folwarek, ogląda zagony, który dobrze zasiany*¹⁹. Podobne wersje paremii odnoszących się do świąt św. Łukasza i św. Marka notowano w dialekcie wielkopolskim.

Proverbium *Na święty Łuka schowaj plug i włóka*²⁰ wyraźnie wskazuje na koniec pracy na roli.

¹⁶ Jest to forma historyczna. O historii imienia Łukasz patrz w: Malec 1995: 81; Fros, Sowa 1998: 675; Grzenia 2008: 219.

¹⁷ Dokumentacja źródłowa i geograficzna tego przysłowia znajduje się w: Popławski 2014: 122–123. Semantykę słowa *rzepa* w gwarach polskich syntetycznie ujmują MSGP: 1. ‘burak’: Śl. 2. ‘ziemniak’: Mp pd. Na innych terenach funkcjonuje ono w takim samym znaczeniu jak w języku literackim (‘Brassica rapa’). Znaczenie to nie zostało odnotowane w MSGP ze względu na dyferencyjny charakter tego słownika.

¹⁸ Słowo *dół* poświadczane jest w gwarach polskich m.in. w następujących znaczeniach: ‘podziemne pomieszczenie, służące do przechowywania ziemniaków (często oparte na drewnianej konstrukcji); piwnica’: a. ‘pod domem’: Mp pd (Podhale), wsch i śr; b. ‘poza domem’: głównie Mp i Maz, sporadycznie Śl i Wp oraz ‘jama na ziemniaki zasypywana na zimę ziemią; kopiec’: głównie Mp pd, śr i pn-wsch, Maz pd, Wp pn-zach. Por. SGP VI 216–217 (znaczenia 4. i 5. hasła I. *Dół*). *Sklep* ‘piwnica pod domem lub poza domem’: Mp pn-zach, Maz, Wp, Kasz – MSGP 255. Por. też: MAGP I m. 9 s. 24–27; XII m. 560–561 s. 35–46.

¹⁹ Dokumentacja źródłowa i geograficzna tego przysłowia znajduje się w: Popławski 2014: 131–132. Przywołuję je również w pierwszej części opisu roku rolniczo-gospodarskiego w świetle przysłów w gwarach polskich (Popławski 2017: 295).

²⁰ *Włóka* ‘brona drewniana’ (SKarł VI: 138). Objaśnienie to dotyczy m.in. interesującego nas przysłowia.

Dwa przysłowiowe pouczenia dotyczące działań w gospodarstwie, które należy podjąć przed zimową porą, wiążą się ze świętem apostołów św. Szymona i św. Judy Tadeusza, obchodzonym 28 października: *Jak już dzień przyjdzie świętego Szymona i Judy, już to zegnać należy z pól bydło do budy oraz Na Szymona i Judę czas obgacić/opatrzyć budę*²¹.

Grudzień²²

Zbiór prezentowanych przysłów dopełnia jednostka odnosząca się do wspomnienia św. Tomasza Apostoła, która dotyczy również zwierząt hodowlanych: *Na święty Toma*²³ *będą wieprze doma (bo je ze żołędzi chłop do dom przypędzi)*. Do czasu reformy kalendarza liturgicznego, dokonanej w 1969 r., dzień wspomnienia tego świętego wypadał 21 grudnia. Obecnie – 3 lipca. W paremiach notowanych zarówno w języku literackim, jak i w gwarach, odnoszących się do św. Tomasza, utrwaliła się wcześniejsza data jego wspomnienia w liturgii (por. Popławski 2014: 180–184)²⁴. W świetle tych wyjaśnień przywołana jednostka staje się bardziej zrozumiała. Jeśli chodzi o drugi, fakultatywny człon przysłowia, to jedno ze źródeł informuje, że dawniej wypasano wieprze w lasach, gdzie rosły dęby (BibWarsz 1861 III: 639).

W formie przedstawionych proverbiów ujawniają się typowe cechy obserwowane w zbiorze przysłów kalendarzowych. Wśród formuł inicjalnych pojawiają się najczęściej: *Na świętego Bartłomieja, Jakuba; Na święty Bartłomiej, Eliasz, Jakub, Łuka/Łukasz, Michał, Toma* czy po prostu *Na Bartłomieja, Jakuba, Szymona i Judę*, a poza wymienionymi – *Po (świętym) Michale* oraz *Przed Michalem*. Warto

²¹ Rymujący się z nazwą osobową *Juda* wyraz *buda* może mieć w obu przywołanych przysłowiach inne znaczenie. W pierwszym nazywa budynek przeznaczony dla zwierząt hodowlanych, w drugim może odnosić się do domu mieszkalnego, jak i do budynku dla zwierząt (por. hasło *buda*, zwłaszcza zn. 1. i 5., w SGP III: 45–48).

²² Przysłowia odnoszące się do listopada nie ujawniły się w zebranych materiale.

²³ Ta skrócona forma imienia *Tomasz* często występuje w przysłowiach odwołujących się do dnia wspomnienia św. Tomasza Apostoła właśnie ze względu na rym *Toma – doma* (por. NKPP III: 520; Popławski 2014: 180–181). O formie *Toma* patrz w: Malec 1994: 332–333; 1995: 128 oraz Grzenia 2008: 310.

²⁴ Z podobnymi sytuacjami spotykamy się w przysłowiach odnoszących się np. do św. Macieja Apostoła (por. Popławski 2014: 125–128), o czym już wspomniałem w przypisie 6., czy św. Benedykta (por. Popławski 2017: 294).

odnotować w tym miejscu jednostkę mającą cechę welleryzmu: *Napominał Michał, chłopie, z pola spychaj*.

Każda opisywana paremia zawiera rym, zwykle dokładny, np.: *Bartłomieja – knieja, Bartosz – kosz, chłodu – miodu, deszcz – wieszcz, Eliasz – orz, Jakuba – próba, Judy – budy, Łuka – włoka, Łuka/Lukasz – szuka/szukasz, Michale – kale/kawale/powale/skale/wale, Michał – spychał/wpychał, Toma – doma, Tymona – jęczmiona, uciecze – usiecze, żołędzi – przypędzi, żytko – wszystko*.

Zaprezentowana grupa przysłów (w obu częściach przeprowadzonego opisu) daje przynajmniej częściowy, paremiologiczny obraz roku rolniczo-gospodarskiego. Wiele aspektów pracy na roli i w gospodarstwie znalazło swoje odbicie w przywołanych jednostkach. Przedstawione przysłowia propagują – mówiąc współczesną polszczyzną – dobre praktyki w zakresie prowadzenia gospodarstwa wiejskiego. Wskazują słuszny sposób postępowania dotyczący uprawy ziemi i hodowli zwierząt. Punktem odniesienia opisanych paremii jest konkretny dzień, co sprawia, że zawierają one precyzyjne pouczenia, ostrzeżenia czy zasady. Uporządkowanie ich zgodnie z kalendarzem tworzy niezwykle przystępny podręcznik dobrego gospodarza.

Kalendarzowe zestawienie opisywanych przysłów

LIPIEC

20

Ilij! nie psuj roli

Na święty Eliasz do południa przeoruj, po południu w zagon orz

25

Na świętego Jakuba bywa już z żytem próba

Na/przyjdzie święty Jakub, stanie (w stodole żyta) sto kup

Na Jakuba deszcz, złych żniw wieszcz

28

Pamiętając na Tymona, sprawuj rolę pod jęczmiona

SIERPIEŃ

24

(Na [święty]) Bartłomiej (owsy/wszystko/żyto) (z pola) ciapie/potłumi/potumiej/tłumiej/utłumi

Jak Bartłomiej nie zasieje, nie pokropi Idzi [1 września], to się zboża, głównie żyta/ to się żyta mało w polu widzi

Na Bartłomieja deszcz, siedlaczku siej, kiej chcesz

Na świętego Bartłomieja czajka uciecze i chłop już zboża w polu nie usiecze

*Bartosz każe jaja składać w kosz
Na świętego Bartłomieja otwiera się siew i knieja
Na święty Bartłomiej śmiało żyto siej!*

WRZESIEŃ

21

*Święty Mateusz dodaje chłodu i raz ostatni podbiera miodu
Święty Mateusz – siałbym żyto – nie rychło już!*

29

*Bierz, Michale, co Pan Bóg daje
Kiepski/lichy ten gospodarz, co/który na święty Michał (dopiero) kopy z pola
spychał
Michałkowe sianko/siano, marcinkowe [11 listopada] żytko – kata/licha warte
wszystko
Napominał Michał, chłopie, z pola spychaj
(Na) święty Michał (kopy [do stodoły] (z pola) (wszystko) pospychał/spychał
Po Michale może paść i na powale, po Jadwiżce i na wieszce
Po świętym Michale granic nie ma wcale
Po świętym Michale już nikt o łąki nie staje
Po (świętym) Michale już wszędzie pasali//możesz paść/ można paść/ pasie się/
wolno paść (panu) (i) (już) na/po/w (całym) kale/kawale/potrawie/powale/
skale/wale
Po świętym Michale siej żyto choćby i na skale
Po świętym Michale to ci w potraw walę
Przed Michałem mają być siewy w kraju całym
Święty Michał granice/płoty/wiechy porozpychał/pospychał
Święty Michał (już) (do beczki) kapustę (do dołu) spychał/wpychał
Grzmot w dzień świętego Michała – żyżność przyszła, Bogu chwała
Jak grzmot po świętym Michale, to siej żyto na skale*

PAŹDZIERNIK

18

*(Na) (święty) Łuka/Łukasz, czego (jeszcze) (po polu/ w dole) szuka/szukasz?
([– (Ano/Oto) rzepy!]) – A boś/Alboś (to) jej (dziadu) (w dole/sklepie) ślepy?/
Czyś i w domu ślepy?)/ (– Rachuję zagony, który nie zasiany)
Na święty Łuka schowaj pług i włóka*

28

*Jak już dzień przyjdzie świętego Szymona i Judy, już to zegnać należy z pól
bydło do budy
Na Szymona i Judę czas obgacić/opatrzyć budę*

GRUDZIEŃ

21

*Na święty Toma będą wieprze doma (bo je ze żołędzi chłop do dom przypędzi)***SUMMARY****FARM YEAR IN THE LIGHT OF PROVERBS IN POLISH LOCAL DIALECTS
(FROM ST. ELLJAH – 2 JULY TO ST. THOMAS – 21 DECEMBER)**

The paper recorded almost 40 proverbs related to the calendar referring to working in the field and on a farm from Polish local dialects. They are connected with the second half of the year. They refer to the 9 saint feast days: Elijah (20 July), James the Greater (Elder) (25 July), Tymon (28 July), Bartholomew (24 Aug), Matthew (21 Sept), Michael (29 Sept), Lucas (18 Oct), Simon and Juda Tadeusz (28 Oct), Thomas (21 Dec).